Uluslararası

Haremeyn-i Şerifeyn Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa

Sempozyumu

27-28 Aralık 2018

BİLDİRİLER KİTABI

Symposium on

Haremeyn-i Şerifeyn Defence of Medina and Fahreddin Pasha on its Centenary

27-28 December 2018

PROCEEDINGS BOOK

Yayına Hazırlayan
Mehmet Ali Özkan

ANKARA, 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI VIII. DİZİ - SAYI: 47
Sertifika No: 43191

Haremeyn-i Şerifeyn Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa Sempozyumu
The International Symposium on Haremeyn-i Şerifeyn Defense of Medina and Fahreddin Pasha

e-ISBN: 978-975-17-5453-0
DOI: 10.37879/9789751754530.2024

Yayına Hazırlayan
Mehmet Ali Özkan

Sayfa Tasarımı
Ayşegül Yenidoğan

Kapak Tasarımı
Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu

Sıhhiye Yerleşkesi
Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No. 1 06230 Altındağ/ANKARA

Bilkent Yerleşkesi
Üniversiteler Mahallesi Toplum Caddesi No. 5 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Faks: +90 312 310 16 98
ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

Haremeyn'in İlk Osmanlı Müdafii: Selman Reis ve Portekiz'e Karşı Cidde Savunması (1517)

İdris Bostan*

Giriş

Coğrafi keşiflerin sonucu olarak İspanya Amerika kıtasına, Portekiz Afrika'nın güneyinden Hint Denizi'ne ve Uzak Doğu'ya ulaştı. Böylece keşfedilen "Yeni Dünya" ile birlikte Avrupa yeni zenginliklere sahip olurken diğer taraftan eski doğu ticaret yolları yeniden şekillenerek kadim güzergâhından uzaklaştı ve deniz yoluyla doğrudan Avrupa'ya taşınmaya başladı. Böylece dünyada yeni bir siyasi yapılanma ortaya çıktı ve dengeler yeniden oluştu.

Osmanlıların genellikle bu gelişmelerle bir ilgisinin olmadığı, hiçbir alaka kurmadığı için gelişmelerden haberdar olmadıkları üzerine bazı yorumlar yapılsa da aslında bu mühim gelişmeleri ilmî ve siyasi bakımdan yakından takip ettikleri, hatta onun sonuçları üzerinden pek çok olaya müdahil oldukları anlaşılmaktadır. Bilhassa kısa süre içinde Mısır üzerinden Kızıldeniz'e ve Haremeyn bölgesine intikal etmeleri bunun en açık delilidir. Çünkü Portekizlilerin Afrika'yı dolaşarak Hint Okyanusu'na girmeleri, öncelikle Haremeyn'in bulunduğu Kızıldeniz bölgesini tehdit etmiş ve Osmanlılar da bölgeyi dış tehditlere karşı korumak amacıyla bölgeye intikal etmiştir.[1]

Portekizliler ve İspanyollar coğrafi amaçlı keşiflere çıkarken Papalık makamından izin almışlardı. Bu iznin gerekçelerinden ikisi de çok önemliydi: Biri Uzakdoğu'dan Avrupa'ya giden meşhur baharat yolunu kendi kontrolleri altına almak; diğeri Müslümanların kutsal mekanlarını, yani Haremeyn-i Şerifeyn'i

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, idbos@istanbul.edu.tr ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0850-3705
DOI: 10.37879/9789751754530.2024.1

1 Portekizlilerin Hind denizlerine gelmesi, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ni kapatarak ticaretin güzergahını değiştirmesi ve Osmanlıların bölgeye müdahil olması konusunda bk. Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004, s. 94-102.

işgal ederek tahrip etmek veya ortadan kaldırmaktı. Böylece Hıristiyanlığın dini merkezi olan Kudüs'ü ellerinde tutan Müslümanlara önemli bir darbe indirilmiş olacaktı. Bu sebeple Katolik Hristiyanlığın Portekiz ve İspanya'ya yüklediği önemli rolün, İslam'ın kıblegâhını ortadan kaldırmaya yönelik olduğu görülmektedir.[2]

Bazı tarihçiler iktisadi, ticari amaçları; bazı tarihçiler dini amaçları öne çıkarıyor olsa da gerçekte her ikisi de bu gelişmelerde rol oynayan önemli etkenlerdir. Nitekim Portekizlilerin Hint Denizi'ne gelir gelmez ilk uğrak yerinin Kızıldeniz olması, Babü'l-Mendeb'ten geçtikten sonra Kızıldeniz'e önemli üsler kurmaya kalkması ve pek çok yeri işgal ederek donanmasıyla Cidde üzerine yürümesi bunun önemli göstergeleridir.[3]

İlk Portekiz tehditleri bölgede görülmeye başladıktan sonra bu bölgenin hâkimiyetini elinde tutan Mısır'daki Memlük Devleti, bilhassa deniz gücünün yetersizliği sebebiyle Osmanlılara müracaat etmek zorunda kalmıştır. Portekizliler yüksek bordalı, kalyon türü yelkenli gemilerden oluşan donanmalara, ateşli silahlara sahipti. Askerî gücü elinde tutan Portekizlilere karşı Memlüklerin bölgeyi koruyabilecek ne donanması vardı ne de o derece kuvvetli ateşli silahlara sahipti.[4]

Osmanlılar, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden önce ve onun zamanında Kızıldeniz ile ilgilendiler. Bunun en önemli sebeplerinden biri coğrafi keşiflerle bölgeye gelen ve mukaddes İslam beldelerini tehdit eden Portekiz tehlikesini önlemek, diğeri bölgede var olan kadim ticaret yollarının güzergâhının değişimini engellemekti. Deniz güvenliği aynı zamanda hac yollarının güvenliği bakımından da büyük önem taşıyordu. Bu sebeple Yavuz Sultan Selim tahta çıkışının ardından doğudan gelen Safevi tehdidini bertaraf ettikten sonra güneyde görülen yeni gelişmeler sebebiyle Memlük ülkesine yöneldi. Çünkü Portekizliler çoktan Kızıldeniz'de varlık göstermeye başlamıştı.

2 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I, 1300-1600*, çev. H. Berktay, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2004, s. 381.

3 Portekiz'in Hind Denizlerine gelme sebepleri ve gelişmeler hakkındaki tartışmalar için bk. Salih Özbaran, *Ottoman Expansion Towards the Indian Oceanin the 16th Century*, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul 2009, s. 39-57.

4 Memlüklerin ve bilhassa Sultan Kansu Gavri'nin isteği üzerine Osmanlı yardımlarıyla Süveyş'te bir donanma kurulması için verdikleri destek konusunda bk. İdris Bostan, "Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: 16. Yüzyılda Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri", *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul 2021, s. 127-137.

Kızıldeniz'de Portekiz-Memlük Çatışması

Portekiz'in 1502'den itibaren Kızıldeniz sahillerinde görülmesi ve Müslüman denizciliğine karşı saldırıda bulunması öncelikle Cidde'yi tehdit etmek amacına yönelikti. Bu ilk saldırıdan bir süre sonra Memlük Sultanlığının, ticaretin olumsuz etkilendiğinin hemen farkına varan Venedik'in de teşvikiyle bölgeyi korumak maksadıyla harekete geçtiği görülmektedir.[5] Memlük-Portekiz mücadelesi konusunun en önemli kaynağı olan vakanüvis İbn İyâs'ın *Bedâyi'u'z-Zuhûr* adlı eseri bizim de en önemli kaynağımızı teşkil etmektedir. Buna göre Sultan Gavri, Eylül 1505'de (Rebiyülahir 911) ilk defa ordusundan bir müfreze ayırarak Mekke-Yenbu tarafına, diğerini ise İbn İyâs'ın tabiriyle "Frenk" denilen Portekizlilerin Hind Okyanusu'ndaki faaliyetlerine karşı koymak üzere Emîr Hüseyin el-Kürdî komutasında Kızıldeniz üzerinden Hindistan taraflarına gönderdi.[6]

Memlük askerinin Emîr Hüseyin komutasında, Temmuz 1506'da (Safer 912) Cidde'ye gelmesi ve sahilde kuleler yapmak suretiyle Portekiz'e karşı bölgeyi koruma sürecini başlatması bilinçli bir hareketti. Yenbu'da bir kale inşa edildi. Daha sonra Sevakin'in ele geçirilmesi ve baharat ticaretinin güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması bu durumu kuvvetlendirdi.[7]

Emîr Hüseyin, Portekizlilerin Hind Denizindeki faaliyetlerini arttırması karşısında Nisan 1507'de (Zilhicce 912) Cidde kale ve burçlarının yapımını tamamladı ve Aden'e gitmek üzere donanma hazırlığı yaptı.[8] Yirmiden fazla Portekiz gemisinin Hicaz Denizi'ne girmesi ve Hind tüccar gemilerinin yollarını keserek mallarına el koyması bölgeye verdiği zararları o derece çoğalttı ki, artık Mısır'da pamuklu kumaş ve pirinç bulunmamaya ve bu yüzden fiyat-

5 Portekiz'in bölgeye gelişi ve Hind ticaret yollarına hızlı bir şekilde müdahalesi konusunda bk. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,* s. 378-380; Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 108-114. Venedik'in Portekizlilerin Hind Okyanusu'na geldikten sonra ticaretin durması karşısındaki telaşı ve Memlük Devleti'ni tedbir almak üzere teşviki için bk. Marco Miotto, "Le Navi del Soldano e le Speranze di Venezia", *History Studies*, C 3/2, 2011, s. 304-307.

6 İbn İyâs, *Bedâyi'u'z-Zuhûr fi Vekâyi'-i'd-Duhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1982/1402, IV, 82. Osmanlıların da Süveyş'teki donanma üssüne Hind Kapudanlığı dediği bilindiğine göre İbn İyas'ın bu tabiri aynı maksatla kullanmış olması ve Yemen-Aden bölgesini kastetmiş olması gerekmektedir.

7 İbn İyâs, *age.,* IV, 95-96.

8 Evliya Çelebi'ye göre taştan yapılmış olan Cidde kalesinin çevresi 2000 adımdı (*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, 796).

lar artmaya başladı.[9] 1508 senesi başlarında (913) Portekizlilerin Kızıldeniz'de halka yaptıkları eziyetin arttığı haberlerinin alınması üzerine Sultan Gavri, bölgeye Emîr Muhammed Bey komutasında asker göndermeyi kararlaştırdı.

Aden emîrinin yardımıyla Emîr Hüseyin komutasındaki on iki gemiden oluşan Memlük donanması Diu Limanı'na kadar gitti. Orada Gücerat Sultanı da kendisine her türlü yardımı yaptı. Mart 1508'de Çaul'da Portekizlileri yenerek pek çok ganimet aldı. Bu haber Kahire'ye ulaştığında çaresizlik içinde olan başta Sultan Gavri olmak üzere halk arasında sevinçle karşılandı. Emîr Hüseyin, sultandan Portekizlilere karşı takviye asker yollamasını istedi.[10] Fakat ertesi sene Mayıs 1509'da (Safer 915) bu defa Portekizliler, Emîr Hüseyin'in donanmasını yenerek gemilerine el koydu. Memlük donanmasının yenilmesi Portekiz üstünlüğünü kuvvetlendirdiği gibi Memlüklerin de sonunu hazırladı. Kızıldeniz ve Hind Denizi'nde artık karşılıklı çatışmaların başladığı bir döneme girilmişti. Artık Mekke ve Medine Portekiz tehdidi altındaydı ve İslam aleminde herkes bu tehlikeyi ancak Osmanlıların önleyebileceğini kabul ediyordu.[11]

Şubat-Mart 1509'da (Zilkade 914) Sultan Gavri, Emîr Timur el-Hindi'yi, Kızıldeniz sahillerinin stratejik yerlerine burçlar yaparak tahkim etmekle görevlendirdi. Tina'ya gelen bir Portekiz gemisini ele geçiren Emîr Timur, karaya asker çıkaran Portekizlileri yenerek yirmi yedi askerlerini esir aldı. Nihayet Tina burcunun yapımını tamamlayarak birkaç ay sonra Kahire'ye geri döndü.[12]

Portekiz'e Karşı Memlük-Osmanlı İş Birliği

Osmanlılar, daha II. Bayezid döneminde bir taraftan Akdeniz ve Karadeniz'de genişlerken, diğer taraftan Kızıldeniz'e yani Hint denizlerine yönelik politikaların içinde yer almaya başladı. Süveyş tersanesi, öncelikle Portekiz'e karşı sahilleri, bilhassa tüccar ve hacıları korumak, Hindistan ve Uzak Doğu'dan gelen elçilerin güvenliğini sağlamak için seçilmiş Kızıldeniz'deki en mühim deniz üssü haline geldi. Daha güneyde Cidde ise Müslümanlar için mukaddes topraklara yani Haremeyn-i Şerifeyn'e deniz yoluyla ulaşmak bakımından en

9 İbn İyas, *age.*, IV, 109.

10 Bu haber 5 Aralık 1508'de (11 Şaban 914) Kahire'ye ulaştı (İbn İyas, *age.*, IV, 129-130, 139, 142; Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 113-114).

11 İnalcık, *age.*, s. 378.

12 İbn İyâs, *age.*, IV, 146, 158-160.

önemli iskele olduğu için müstahkem hâle getirildi. 17. yüzyılda Süveyş, Mısır'a ve Akdeniz'e bağlanmak bakımından Hind, Yemen, Mekke, Medine ve Habeş diyarının önemli bir iskelesiydi. Mekke sahili olan Cidde'den Yemen'e kadar iki yüz iskele bulunuyordu.[13] Bu sebeple Süveyş ve Cidde, Osmanlılar için önemli olduğu kadar Portekiz için de dini ve iktisadi bakımdan en önemli hedefi teşkil ediyordu.

Bu durum karşısında Osmanlılardan yardım isteyen Memlüklere destek olmak üzere Akdeniz'in ünlü denizcisi Kemal Reis, emrindeki yardım filosuyla Kahire'ye ulaştı. Beraberinde elli top ve Süveyş'te donanma inşa edecek yeterli sayıda usta ve top dökümü için gerekli bakır getirmişti.[14] 1507'den itibaren Osmanlı yardımları Memlük merkezi olan Kahire'ye ulaşmaya başladı. Süveyş'te gemi yapmak ve Cidde'de inşa edilen kaleye top götürmek üzere seferber olundu. İstanbul'dan sevk edilen yardımlar askerî mühimmat, gemi ve top yapımı için gerekli malzemeler ile denizcilerden oluşuyordu. Hemen hemen her sene bu yardım seferberliği devam etti. Bu yardımları götürenlerin başında Piri Reis'in amcası Kemal Reis vazife almıştı. 1510'a kadar sürdürülen yardım konvoyları ile Mısır'a giden Kemal Reis Kahire'de Memlük Sultanı Kansu Gavri tarafından kabul ediliyor ve ondan pek çok iltifat görüyordu. Daha sonra Memlük elçilerinin yeni yardımlar talep etmek için İstanbul'a geldikleri ve daha fazla yardım istedikleri Memlük vekayinamesinde yer almaktadır.[15]

Portekiz'in Hind denizindeki donanma mevcudunun elliye ulaşması karşısında çaresiz kalan Sultan Gavri, iş birliği imkanları aramaya başlamak zorunda kaldı ve bunun sonucu olarak Memlük-Hindistan-Osmanlı Devletlerinin sultanları arasında elçi trafiği yoğun bir şekilde arttı. Sultan Gavri, Mayıs 1510'da (Safer 916) Kahire'ye gelen Gücerat valisi Mahmud Şah ve diğer Hind emîrlerinin elçisiyle bölgeye gönderilecek ordu ve donanma hakkında yaptığı görüşmeden sonra Hadım Beşir'i 21 Haziran 1510'da (14 Rebiyülevvel 916) Portekizlilere karşı iş birliği imkanları aramak üzere Hind meliklerine elçi olarak gönderdi.[16] Diğer taraftan Memlük elçileri de arka arkaya İstanbul'a gitmeye

13 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme (IX. ve X. Cilt)*, İndeksli Tıpkıbasım, C 5, yay. haz. S. A. Kahraman, Ankara 2013, vr. 155a.

14 Kemal Reis'in biyografisi ve bu yardım seferleri için bk. İdris Bostan, "Kemal Reis", *DİA*, 25, s. 227.

15 Bostan, "Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi", s. 128-132.

16 İbn İyâs, *age.*, IV, 182, 185.

başladı. Elçi Emîr Alan Divitdâr, Haziran 1510'da Kahire'ye dönerken Osmanlılardan yardım sözü almıştı.[17] Birkaç ay sonra büyük çaplı askerî yardım taşıyan Kemal Reis'in emrindeki bir Osmanlı filosunun Mısır'a gelirken Ekim 1510'da Ege Denizi'nde fırtınaya yakalanması ve ünlü denizcinin gemisinin batması ve kendisinin hayatını kaybetmesi üzerine Osmanlı yardımının Mısır'a ulaşması gecikti.[18]

Sultan Gavri'nin II. Bayezid'e gönderdiği ve muhtemelen Kemal Reis'in filosunda bulunan Memlük elçisi Yunus Adilî, Şevval 916'da (Ocak 1511) gemi inşa malzemesiyle yüklü birkaç gemiyle Mısır'a döndü. Bu malzemeler arasında 300 tüfek, 30.000 ok, en iyisinden 40 kantar barut, 2000 gemi küreği ve gemiler için gerekli bakır, demir, tekerlek, halat, ip ve lenger bulunuyordu. Nehir yoluyla Bulak'a gelen bütün eşya Kahire kalesine taşındı. Portekiz'e karşı yürütülen mücadeleyi yakından takip eden ve destekleyen II. Bayezid, bu malzemeler karşılığında bir ücret de kabul etmemişti.[19]

1510'da Süveyş'te gemi inşası için gerekli hazırlıklar Kızıldeniz kadar Akdeniz tarafında da bütün hızıyla takip ediliyordu. Süveyş'te yapılacak gemilere kereste temin etmek üzere bir donanmayla Suriye sahillerine gönderilen Emîr Muhammed'in, silah ve mühimmat yüklü on sekiz gemisi Ayas kalesi yakınlarında Frenk/Rodos donanmasının saldırısına uğramış, Memlük donanması düşman eline geçmişti. O sene Akdeniz ve Hind denizlerinde frenk saldırıları had safhaya varmıştı. Bu gelişmelerden son derece üzüntü duyan Sultan Gavri, buna karşılık olarak Kudüs'teki Kıyâme/Kamâme kilisesi rahipleri ile İskenderiye, Reşid, Dimyat gibi sahillerdeki bütün yabancı Hıristiyanların yakalanması emrini verdi. 1510 senesinde hem Akdeniz'de hem de Hind Okyanusu'ndaki Müslüman tüccarlar Portekiz donanması tarafından her zamankinden daha çok rahatsız edildi. Bu sebeple Memlükler, İskenderiye ve Kızıldeniz'deki kalelerini düzenli olarak tahkim etmeye başladı.[20]

17 İbn İyâs, *age.*, IV, 184.

18 Bostan, *Kemal Reis*, s. 227. II. Bayezid'in elçisi, 16 Zilkade 916'da (14 Şubat 1511) Kahire'ye ulaşmış ve Gavri'ye Kemal Reis'in gemisinin denizde fırtınaya yakalandığını bildirerek yardım filosunun kendilerine ulaşıp ulaşmadığını sormuştu (İbn İyas, *age.*, IV, 202).

19 İbn İyâs, *age.*, IV, 201. Krş. S. Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 120).

20 İbn İyas, *age.*, IV, 185, 191-192. Rodos Şövalyelerinin Memlük donanmasına saldırıları konusu Sanudo tarafından da ele alınmaktadır (Miotto, "Le Navi del Soldano", s. 312-313).

Kansu Gavri, Süveyş'te inşa olunan gemilerin donanım malzemelerini temin etmek üzere 1512 Nisan ayı başlarında (Evâsıt-ı Muharrem 918) Reis Hâmid el-Mağribî'yi II. Bayezid'e gönderdiğinde[21] İstanbul'da saltanat değişikliği olmuş, I. Selim 7 Safer 918'de (24 Nisan 1512) Osmanlı tahtına çıkmıştı. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi ile Kızıldeniz'de önceden dolaylı şekilde oluşan Osmanlı politikalarının güçlü bir şekilde hayata geçirilmesi dönemini başlatmış oldu. Memlük elçisi Reis Hâmid, İstanbul'da yeni padişah tarafından kabul edildiğinde çok iyi karşılandı ve bütün talepleri yerine getirilerek bol miktarda bakır, demir tüfek, halat, kereste, kürek ve benzeri mühimmat yüklü gemilerle Mısır'a geri gönderildi.[22]

Kızıldeniz'de İlk Osmanlılar: Selman Reis ve Süveyş'te Yeni Donanma İnşası

Selman Reis Cezayir'de yetişmiş, denizcilik bilgisine sahip, Akdeniz'de pek çok savaşa katılmış tecrübeli ve ünlü bir denizci idi.[23] Selman Reis, Portekiz tehdidi karşısında Gücerât Sultanı Muzaffer Şah ile Yemen Sultanı Âmir b. Tâhir'in Mısır Sultanı Kansu Gavri'den yardım istemesi üzerine Osmanlı Devleti adına Mısır'a gitti.

Portekizlilerin Kızıldeniz'i ele geçirme hamleleri her sene artarak devam ediyordu. Hindistan valisi Albuquerque'in planı Aden'i ele geçirerek Kızıldeniz'e hâkim olmaktı.[24] Çünkü Portekizliler artık biliyordu ki Kızıldeniz'in kapısı Sokotra değil Aden idi. Ticareti kontrol etmek için stratejik özelliğe sahip yerlerin ele geçirilmesi gerekiyordu.[25] 1513'te Kemeran'ın ele geçirildiği ve Sevakin'in kuşatıldığı haberleri üzerine, Mekke Şerifi Berekât da bizzat Cidde'ye giderek şehri savunmak için harekete geçti. Bu haberler Sultan Gavri ve Mısır halkı üzerinde çok üzücü bir etki yaptı. Hatta kâdılkudât Kemaleddin Tavil, Cuma hutbesinde Yemen sahillerinde bazı yerleri ele geçiren Portekizlilerden bahsederek başlarına gelen felaketi anlatan etkileyici bir konuşma yaptı. Bu uygulama alışılmışın dışında idi ve Portekiz tehlikesinin hayati önemini vurguluyordu.[26]

21 TSMA. E. 6472.

22 İbn İyâs, *age.*, IV, 285.

23 Âlî, *Ahbârü'l-Yemânî*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, no. 886, vr. 4b.

24 Malyn Newitt, *A History of Portuguese Overseas Expansion, 1400-1668*, New York 2005, s. 881-82.

25 R. B. Serjeant, *The Portuguese off the South Arabian Coast*, Oxford 1963, s. 16.

26 22 Rebiyülevvel 919'da (28 Mayıs 1513) Kahire'ye ulaştı (İbn İyâs, *age.*, IV, 307).

Kansu Gavri, Portekiz saldırılarına karşı tedbir olarak Emîr Hüseyin'i Cidde naipliği ile görevlendirdiği gibi, kumandanlarından Emîr Hoşkadem ve beraberindeki bir grup tüfekçiyi de Cidde'ye gönderdi. Ayrıca Yemen'i işgal eden Portekizliler hakkında bir toplantı yaparak dört müfreze oluşturulmasını kararlaştırdıysa da komutanlar arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden bir sonuç çıkmadı.[27] Kızıldeniz'deki bu mücadele yalnız Memlük ve Osmanlıları değil Portekiz'le iş birliği yapan Safevileri de çatışmanın içine çekiyordu. İran şahı Portekizlilerle ittifak yaparak onlardan ateşli silah temin ediyor ve Haleb'e saldırmayı planlıyordu.[28]

Portekizlilerin Kemeran'ı işgal ettiği ve Cidde'ye saldıracağı haberleri üzerine Gavri, Süveyş'te yapılmakta olan donanmanın da saldırıya uğramasından korktu. 30 Eylül 1513'te (29 Receb 919) bir kısım Memlük askerini bir Osmanlı denizcisi olan Selman Reis'in Süveyş'te inşasına teşebbüs ettiği gemilerin muhafazasıyla görevlendirdi. Ancak düzensiz Memlük askerlerinin ücreti bahane ederek bu göreve gitmemeleri yüzünden bu plan da sonuçsuz kaldı. Bu sırada denizde dolaşan yirmi kadar Portekiz gemisinin Kızıldeniz'deki tüccarlara verdiği zararın artması[29] yüzünden Cidde limanına yaklaşık altı senedir mal gelmiyordu. Hatta İskenderiye ve Dimyat limanlarına hiç mal gelmediği için harap durumdaydı.[30]

Bu gelişmeler karşısında Sultan Gavri, çok önemsediği Selman Reis'in[31] yürüttüğü gemi inşa faaliyetlerini teftiş etmek maksadıyla Süveyş tersanesine gitmeye karar verdi. 21 Mart 1514'te (24 Muharrem 920) Tomanbay, Hayır Bey ve Alân Bey gibi önemli yöneticilerin de bulunduğu bir maiyetle ve 300 hasekisini de yanına alarak Ridaniye'ye gitti. Burada bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra yaptırdığı gemileri kontrol etmek üzere Süveyş'e gitti.[32] Üç gün süren yolculuktan sonra Süveyş'e vardığında silahlarını kuşanmış ve bütün askerleri merasim kıyafetlerini giymiş olarak, önde saltanat sancağı, davul ve

27 Portekizlilerin faaliyetleri hakkındaki haberler Mekke Emîri Şerif Berekat'ın gönderdiği biri tarafından bildirilmişti (İbn İyâs, *age*., IV, 307-308).

28 İnalcık, *age.*, s. 379.

29 İbn İyâs, *age.*, IV, 331.

30 İbn İyâs, *age.*, IV, 359.

31 Selman Reis'in biyografisi için bk. İdris Bostan, "Selman Reis", *DİA*, C 36, s. 444-446.

32 İbn İyâs, *age.*, IV, 362, 364.

kös gibi çalgı aletleri eşliğinde tantanalı bir şekilde tersaneye girdi. Donanmayı inşa etmekle görevli Selman Reis ve beraberindeki 2000 Osmanlı denizcisi tarafından karşılanan Memlük Sultanı, yirmi kadırgayı dikkatle inceledi. Huzurunda kadırgalar birer birer denize indirilen Sultan, kendisini çok iyi karşılayan ve görevini başarıyla yapan Selman Reis'e kırmızı kadifeden bir hilat giydirdi ve 1000 dinar vererek taltif ettiği gibi donanmanın inşasında çalışan neccar, demirci ve kalafatçılara da birer hilat verdi. İbn İyâs, bu merasimi bütün tafsilatıyla anlatmakta, Sultan'ın bakır, demir ve silah masrafları dahil 400.000 dinardan fazla harcama yaptığını, gemilerin denize indirildiği sırada çıkan yangında yirmi barutçunun öldüğünü, gemi direğine sıçrayan ateşten bazı direklerin yandığını ve 500 dinar zarara uğrandığını kaydetmektedir.[33] Sultan Gavri, üç gün kaldığı müddet içinde tersane dışında bir han, pek çok dükkan, işe yarar bazı binalar yaptırdı ve su kuyuları açtırmak suretiyle Süveyş'in gelişmesi için ilk önemli hareketi başlattı.[34]

Selman Reis'in Kızıldeniz Harekâtı

Hind Denizi'ndeki hareketlilik sebebiyle Sultan Gavri, 6 Temmuz 1514'te (13 Cemaziyelevvel 920) Portekizlilere karşı askerî bir birlik daha gönderdiyse de bu takviyenin yetersiz olduğu anlaşıldı. Çünkü Cidde Naibi Emîr Hüseyin, Portekizlilerin Cidde'yi ele geçirmesinden korkuyordu ve yardımcı kuvvet gönderilmesini istiyordu.[35]

Sultan Gavri, Cidde'yi hedef alan bu saldırılar üzerine 24 Haziran 1515'te (12 Cemaziyelevvel 921) Hind seferi için 600'den fazla Memlük askerinin de içinde bulunduğu kalabalık bir ordu hazırlatarak Selman Reis'in komutasındaki top, tüfek ve diğer savaş aletleriyle donatılmış olan yirmi gemilik Süveyş donanmasına katılmasını emretti. Bu donanmada zaten Osmanlı ve Mağrib asıllı 2000 denizci bulunuyordu.[36] Bu emir üzerine 20 Ağustos 1515'te (10 Receb 921) Hind seferine gidecek 6000 kişilik Memlük ordusu tam teçhizatlı olarak Kahire'de Sultan'ın huzurunda resm-i geçit yaptılar. Gavri,

33 İbn İyâs, *age.*, IV, 365-366. Selman Reis'in Süveyş'teki gemi inşa faaliyetleri hakkında aynı kaynaktan yararlanan bir başka araştırma için bk. Miotto, "Le Navi del Soldano", s. 315.

34 Sultan, 9 Safer'de (5 Nisan) Süveyş'ten dönerek Birketü'l-Hac'da konaklamış ve 12 Safer (8 Nisan) cuma günü Kahire'ye dönmüştür (İbn İyâs, *age.*, IV, 362-366).

35 Haber, 20 Cemaziyelevvel günü (13 Temmuz) Kahire'ye geldi (İbn İyâs, *age.*, IV, 381, 383).

36 İbn İyâs, *age.*, IV, 458.

Selman Reis'e kırmızı kadifeden bir hilat giydirdi ve onu Hindistan'a yani Kızıldeniz'in güney kesimine gönderilen donanmaya başbuğ tayin etti. İkinci komutan olarak kendi beylerinden Yeşbek'i, üçüncü olarak ise yabancı asıllı olan Demirtaş İkritşî'yi tayin etti. Ordu hareket ettiğinde Sultan Gavri her askere 50 dinar verdi. Bu sırada orduda topçular, tüfekçiler, davul ve saltanat sancağı en önde gidiyordu.[37]

Osmanlı denizcisi Selman Reis'in emrindeki Süveyş donanması esasen Osmanlıların Portekizlileri Hind Okyanusu'ndan atmak amacıyla silahlandırdığı bir öncü deniz gücüydü ve Osmanlı sultanının İslam dünyasında egemenliği devralmasının ilk habercisi idi. Bu dönemden itibaren Osmanlı-Memlük ilişkilerinde bozulma göze çarpmaktadır. 25 Eylül'de (16 Şaban) 400 gemiden oluşan bir Osmanlı donanmasının denizden İskenderiye ve Dimyat'a, büyük bir kara ordusunun da Haleb üzerinden Mısır'a geleceği haberleri alındı. Memlük Sultanı, muhtemel bir Osmanlı seferine karşı burçları tamir ettirmek üzere İskenderiye'ye gitti ve Reşid'e sur yaptırdı. Kızıldeniz'de ise Selman Reis komutasındaki Memlük donanmasının Süveyş'ten hareketinden sonra gemilerden birinin bir şapa veya kayaya çarparak içindekilerle birlikte battığı haberi alındı. İçinde bulunduğu şartların zorluğu karşısında Sultan Gavri sultanlıktan çekildiyse de Halife kabul etmedi ve görevine iade etti.[38]

1515 (921) yazında Hint Okyanusu'ndaki Portekizlilere karşı bir sefer için Sultan Gavri'nin önce Gücerât'a gitmelerini emretmesi üzerine Selman Reis gerekli top, tüfek, erzak ve mühimmatı alıp Hüseyin Bey'le birlikte yola çıktı. Diu Limanı'na varıldığında Gücerât Sultanı Muzaffer Şah ile ittifak yapılarak Portekizlilerin bölgeden uzaklaştırılmasına çalışıldı. Ancak Portekiz'in Güvve (Goa) Kalesi'ni tahkim etmesi ve kuleler inşa edip asker ve top yerleştirmesi sebebiyle kale alınamadı. Bu durum karşısında donanmayla yeniden Yemen'e döndüler. Ocak 1516'da (Zilkade 921) Hindistan'ın uzantılarından[39] Kemeran

37 İbn İyâs, *age.*, IV, 466-467.

38 İbn İyâs, *age.*, IV, 471-476.

39 İbn İyâs, "Hind Toprakları" olarak Kemeran ve Zebid gibi yerleri zikrettiğine göre bu tabirle Yemen bölgesini kastetmektedir (*Bedâyi'u'z-zuhûr*, V, 83). Yani "Hind" tabiri ile Kızıldeniz'in güney kesimlerine ve Yemen'in Hind Okyanusu tarafına işaret etmektedir. Osmanlılar da Kızıldeniz'den Hindistan'a sefer yapan donanması "Hind Donanması" ifadesini kullanıyordu (*Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, yay. H. Sahillioğlu, İstanbul 2002, h. 6, s. 8).

adasına giderek yerleştiler. Selman Reis ve Hüseyin Bey, taşınması ağır olan top ve cephanenin bir kısmını yerleştirmek için yaklaşık beş ay içinde burada burçlu bir kale ve cami yaptı (1515/921). Bu Türklerin Yemen bölgesine ilk gelişi idi.[40] Hüseyin Bey, bir grup askeri Luhayye'ye, bir başka grubu da Mever'e göndererek geri kalan askerlerle kendisi Beytü'l-fakih'e gitti. Bu sırada erzak ihtiyaçlarını karşılamak için kendilerini bölgeye davet eden Âmir b. Tâhir'den yardım istedilerse de karşılık görmediler. Bunun üzerine Yemen sahillerini yağmalayarak erzak temin eden Hüseyin Bey, bir ay sonra Selman Reis'le birlikte kuşattığı Zebid'i Zeydîler'in yardımıyla 21 Temmuz 1516'da (20 Cemaziyelahir 922) ele geçirdi.[41]

Hüseyin Bey ve Selman Reis, bir ay kadar sonra yirmi iki kadırga ve iki barçadan oluşan donanmanın hazırlıklarını tamamlayarak Aden'i fethetmek amacıyla denize açıldı.[42] Donanma 2 Ağustos 1516'da (3 Receb 922) Aden'e ulaştığında Selman Reis karaya asker çıkartarak kale yakınlarında çadır kurdu. Bu sırada Hindistan'a gitmek için limandan çıkmak üzere olan birkaç kalyondan Yemen Sultanı Âmir'e ait olanın mallarına el koydu. Bu gemilere reis, gemici ve malzeme yerleştirerek Gücerât'ta Muzaffer Şah'a gönderdi ve Yemen'i fethettiğini, bundan sonra Portekizlileri Hint sahillerinden uzaklaştırmak üzere bir sefer düzenleyeceklerini anlatan bir mektup yolladı. Aden Kalesi'ni topa tuttularsa da sonuç alamadılar. İçinde çok sayıda asker, cephane ve mühimmat bulunan kale Aden hâkimi Mürcan el-Âmirî'nin etkili savunması sayesinde teslim olmadı. Hatta kaleden yapılan huruç hareketinde Selman Reis üç yerinden yaralandı. İkinci çatışmada pek çok Osmanlı askeri hayatını kaybetti. Sonunda Sultan Âmir'in Taiz'den gönderdiği ordu Aden'e ulaşınca kuşatma kaldırıldı. Hüseyin Bey ve Selman Reis 10 Ağustos 1516'da (11 Receb 922) Aden Limanı'ndan ayrılarak Zeyla Limanı'na gitti. Buradan gemilere hububat yükleyen Selman Reis Muha, Kemeran ve Luhayye Limanı'na uğradıktan son-

40 Serjeant, *The Portuguese off the South Arabian Coast*, s. 48; Abdullah b. Muhammed b. Ahmed Bâ Sencele, *Târîhuʾş-Şihr: el-ʿİḳdüʾs-semînüʾl-fâhir fî târîhiʾl-karniʾl-ʿâşir,* nşr. Abdullah Muhammed el-Habeşî, San'a 1428/2007, s. 36.

41 Serjeant, *The Portuguese off the South Arabian Coast*, s. 16-17. Bâ Sencele de Selman Reis ve Hüseyin Türkî'nin Zebid'e girdiklerinde her tarafı tahrip ettiklerini ve bölge dârülharb imiş gibi halka eziyet ettiklerini yazmaktadır (*Târihuʾş-Şihr*, s. 36-37).

42 Bâ Sencele, *Târihuʾş-Şihr*, s. 36-37; Âlî, *Ahbârüʾl-Yemânî*, vr. 7a-b.

ra Cidde'ye vardı.[43] Böylece Osmanlı-Memlük donanma ordusu Kızıldeniz'de kendisini göstermiş ve önemli üsler edinmiş oldu. Bu başarılara rağmen deniz ticaretinin önündeki Portekiz engeli kaldırılabilmiş değildi. Ayrıca dönüş yolunda iki kumandan arasında anlaşmazlık ortaya çıktı.[44]

Selman Reis'in Portekiz Donanmasına Karşı Cidde Savunması (1517)

Bu sırada güçlü kara ordusuyla Mısır üzerine harekete geçen Osmanlı sultanı I. Selim, Mercidabık'ta (24 Ağustos 1516) Memlük ordularını yenerek Haleb'i ele geçirdiği sırada Akdeniz ve Kızıldeniz limanlarında ticaret durma noktasına gelmişti. Ekim 1516'da (Ramazan 922) Cidde limanında Hind tüccarından on kat fazla vergi alındığı için tüccar buraya gelmemeye başlamıştı. Benzer durum İskenderiye ve Reşid limanlarında da yaşanıyordu.[45] Önemli ticaret mallarından deri, peştemal ve pamuklu kumaş az bulunur hâle geldi. 18 Kasım 1516'da (22 Şevval 922) Kahire'ye gelen haberlere göre, Portekizlilerle şiddetli çatışmalar olduğu, bazı gemilerin top ve silahlarıyla birlikte battığı bildiriliyordu. Selman Reis ve Hüseyin Bey'den ise haber alınamadığı anlaşılıyordu.[46]

Nihayet Osmanlı orduları Yavuz Sultan Selim komutasında Ridaniye zaferi (22 Ocak 1517) ile Kahire'ye girdiği sırada Selman Reis ve Hüseyin Bey de Aden kuşatmasını kaldırarak Cidde'ye dönmüş bulunuyordu. Hüseyin Bey, Haremeyn halkı üzerine şiddet uyguladığı iddiasıyla Şerif Berekât (1497-1524) tarafından görevden alındı ve Mısır'a giderken denize atılarak öldürüldü. Selman Reis de Yavuz Sultan Selim tarafından Kahire'ye çağrıldı. 13 Nisan 1517'de (21 Rebiyülevvel 923) Mısır'a gitmek üzere hazırlıklarını yapan Selman Reis Portekiz donanmasının Cidde'ye doğru geldiği haberleri üzerine padişahın emrine rağmen halkın ve Cidde ileri gelenlerinin ısrarı karşısında donanmasıyla bir süre daha Cidde'de kaldı ve bu durumu açıklamak üzere yanındaki reislerden Bayezid Reis'i Kahire'ye gönderdi.[47]

43 Abdullah Tayyib Bâ Mahreme, *Ḳılâdetü'n-Naḥr fi Vefeyâti Aʿyâni'd-Dehr: Political History of the Yemen at the Beginning of the 16th Century,* nşr. ve çev. L. O. Schuman, Amsterdam 1961, s. 21-25; Âlî, *Ahbârü'l-Yemânî*, vr. 7b-8a.

44 Yakub Mughul, "Portekizlilerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", *Belgeler*, II/3-4, Ankara 1965, s. 40.

45 İbn İyas, *age.*, V, 90.

46 İbn İyas, *age.*, V, 115.

47 TSMA, E. 8337.

Selman Reis'in 17 Nisan 1517 (25 Rebiyülevvel 923) tarihli raporunda[48] belirttiğine göre Şerif Berekât'tan ve davranışlarından hiç memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Şerif Berekât'ın Hüseyin Bey'i tutuklayıp hazinesine el koyduğunu, sonra onu denizde boğdurduğunu, padişahtan gelen fermanları kimseye göstermeyerek gizli işler çevirdiğini anlatmaktadır. Yine raporda Selman Reis, Portekiz donanmasının Cidde'ye gelmekte olduğunu öğrenen Mekke Şerifi'nin ailesini Cidde'den çıkarıp uzaklaştırdığı, kendisinin de yüksek dağlara çekilme düşüncesinde olduğu belirtilmekte, onun hareketlerini doğru bulmadığını ifade etmektedir Raporun bu kısmında Mekke Şerifi hakkında ayrıca başka bilgiler de veren Selman Reis, Berekât'ın Medine Beyi'nden 2000, diğer bazı kimselerden bin veya beş yüz eşrefî altın aldığını, halkın yaptığı bu haksız uygulamalar sebebiyle Şerif'ten çok şikâyetçi olduğunu, kendisinden yardım istediklerini, Mekke Şerifi'ne nasihat ederek Osmanlı Padişahı'nın zulüm istemediğini ve Osmanlı kanunlarının onun bu yaptıklarını kabul etmeyeceğini söylediğini, bunlardan hoşlanmadığı için kendisi hakkında ileri geri konuştuğunu belirtiyordu. Ancak benzer mahiyetteki ikinci raporunda ise Selman Reis, Şerif Berekât hakkında daha olumlu bir ifade kullanmakta, onun hizmette kusur etmediğini, etraftan pek çok asker toplayarak kendisine yardımcı olduğunu belirtmektedir.[49]

Bir taraftan bu gelişmeler olurken diğer taraftan Selman Reis Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'a çağrıldı. Halbuki o sırada Selman Reis'e Yemen'den kırk beş gemiden oluşan bir Portekiz donanmasının Bâbü'l-Mendeb'e geldiği, on üç gemiyi orada bıraktığı, orada bir kale inşa etmeye başladıkları ve kalan gemilerle Kemeran'a geldiği, adaya yerleşmeyi düşündükleri ve kısa zaman içinde Cidde'ye gitmeyi planladıkları haberleri geldi. Portekizlilerin bölgeye gelmesiyle ticaret mallarının fiyatlarında aşırı pahalılık oluştuğunu, önceden buğdayın tümeni 20 eşrefî olduğu hâlde, düşman donanmasının Kızıldeniz'e girmesinden sonra 30'a ve ertesi gün 40'a çıktığı ve hatta fiyatın 100 eşrefiye kadar yükseleceği iddiaları yayıldı.[50]

48 TSMA, E. 8337. Bu rapor önce Yakub Mughul, agm., s. 37-47, sonra J-L. Bacqué-Grammont ve A. Krœll, (*Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge, l'Affaire de Djedda en 1517*, Le Caire 1988) tarafından geniş açıklamalarla ve notlarla yayınlanmıştır.

49 TSMA, E. 5902.

50 TSMA, E. 8337.

Portekiz'in yeni Hindistan valisi Lopo Soares de Albergaria komutasında[51] 18 Nisan 1517'de (26 Rebiyülevvel 923) yirmi iki barça, altı kadırga ve iki kayık olmak üzere otuz gemiden oluşan Portekiz donanması[52] Cidde'yi kuşattığında limana girerek ilk anda dört Müslüman gemisini yaktı. Buna mukabil Selman Reis'in donanmasında ise altı baştarda, sekiz kadırga, üç kalyata, iki kayık olmak üzere on dokuz gemi bulunduğu belirtilmektedir.[53] Selman Reis beraberinde bulunan kul, levend ve Mağribli altı yüz askeriyle birlikte kale ve limanı savunarak düşmanın karaya çıkmasına müsaade etmedi. Bir veya iki kadırga ile birlikte üzerlerine gitti. Menzillerine girdiğinde top atışı yaparak iki-üç Portekiz gemisini imha etti.[54] Selman Reis'in Cidde savunmasına dair hazırladığı raporuna göre Cidde limanında Portekizliler tarafından yakılan dört Müslüman gemisinden biri devlete aitti, ikisi Yusuf Türkî ile Hüseyin Bey'in kalyonlarıydı ve diğeri Aden önünde alınan Portekiz gemisiydi. Dört gün limanda kalan Portekiz donanması, Selman Reis'in yönettiği harekât ve kıyıdan atılan topların etkisi sebebiyle sahile asker çıkaramadı. Dört gün sonra Cidde limanını terk etmek zorunda kaldı. Selman Reis, kendisine sığınan Müslüman bir Hintliden, Portekiz donanmasının Aden'e geldiğinde Aden emîrinin onlara yiyecek verdiğini, sonra muhtemelen tehlikeyi kendi üzerinden savuşturmak için savunmasız olduğunu düşündüğü Cidde'ye yönlendirdiğini, yanlarına da dört kılavuz verdiğini öğrendi.[55]

51 Newitt, *A History of Portuguese Overseas Expansion,* s. 94-95.

52 Selman Reis'in raporunun ilk bölümünde verdiği kendisine ulaşan ilk bilgilere göre bir Arap'ın kendisine gelerek Cidde limanına 32 Portekiz gemisinin girdiğini bildirmiş, daha önce Türkî Yusuf da Portekiz donanmasının 45 silahlı gemiyle Cidde'ye yöneldiği bilgisini vermiş, ayrıca Mekke Şerifi'ne de benzer bir bilgi gelmişti. Ancak Selman Reis raporun ikinci bölümünde yani sonradan yazdığı derkenarda ve diğer raporda gemi sayısını otuz olarak belirtmiştir (TSMA, E. 8337; E. 5902). Bu bilgi Bâ Mahreme'nin Aden'e gelen gemi sayısı için verdiği sayı ile aynıdır (Bâ Mahreme, *Ḳılâdetü'n-naḥr*, s. 32).

53 Selman Reis'in donanmasında bulunan gemilerin sayısı ve türleri hakkında geniş ve mukayeseli bilgi için bk. Bacqué-Grammont, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge*, s. 6-7 arasındaki tablo. Portekiz donanmasındaki gemi çeşitleri, gemi isimleri ve kaptanları hakkında ise bk. Bacqué-Grammont, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge*, s. 24-25.

54 Bâ Mahreme, *Ḳılâdetü'n-naḥr*, s. 32; Serjeant, *The Portuguese off the South Arabian Coast*, s. 50-51.

55 TSMA, E. 8337; E. 5902. Selman Reis'in raporu ile ilgili bazı neşirler için bk. Ş. Tekindağ, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arîzası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9, Haziran 1968, s. 77-80; Y. Mughul, "Portekizlilerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin yerleşmesi Hakkında bir Vesika", *Belgeler*, 3-4, Ankara 1967, s. 37-48; J-L. Bacque-Grammont-A. Krœll, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge, l'Affaire de Djedda en 1517*, Le Caire 1988. Kızıldeniz seferi için sevk edilen Portekiz donanmasında 15 navi, 8 kadırga, 10

Esasen Portekizliler Kızıldeniz'deki seyrüsefer sırasında oluşabilecek her türlü olumsuz şartlara göre kuvvetlerini hazırlamak üzere çok gayret etmişti ve bu amaçla daha önce Albuquerque, Hindistan'da Kızıldeniz'de rahatça gidebilecek kadırgalar yaptırmıştı. Çağdaş bir Portekiz kaynağına göre Selman Reis'in iki iyi donatılmış baştarda yanında kadırga ve kalyatadan oluşan 26 gemi vardı. Büyük çaplı üç veya dört basilika topu bulunuyordu ki bu topların ağırlığı yaklaşık 453,5 kg kadardı. Asker sayısı ise 3000 kişi idi. Cidde surları da daha önce çok iyi tahkim edilmişti.[56] Cidde savaşı, kadırgadan oluşan Akdeniz tipi bir filonun okyanus tipi donanma karşısında savunmadaki askerî gücünü göstermesi bakımından önemli kabul edilmektedir.[57]

Portekizlilerin nasıl cereyan ettiğine dair resmini çizdiği Cidde Savaşı için, Osmanlılarda ciddiye alınabilecek tek kaynak Selman Reis'in raporudur. Selman Reis'in 1517'de Portekiz'e karşı kaleyi ve limanı savunmak üzere Cidde'de kalması, 1519'da yine Yavuz tarafından İstanbul'a çağrılan Hayreddin Reis için Cezayir yöneticilerinin ve halkın Sultan'a mektup göndererek İspanya tehdidi karşısında kendilerini koruması için ülkelerinde kalmasına müsaade etmesini istemelerine benzemektedir. O zamandan da günümüze Cezayir uleması ve ileri gelenlerinin Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği Arapça mektubun Osmanlıca tercümesi bulunmaktadır. Bu bakımdan iki ünlü denizcinin üstlendiği sorumluluklar birbirine benzemektedir.

Selman Reis Kahire'de

Selman Reis daha sonra kendisine ait birkaç gemiyle Süveyş'e ve oradan kara yoluyla 4 Şaban 923'de (22 Ağustos 1517) Kahire'ye ulaştı. Şeyh Âmir'in topraklarından bazı yerleri fethettiği belirtilen Selman Reis, beraberinde Hind Denizinde tüccarların yolunu kesen Portekizlilerden alınmış bir grup esir ve sayılamayacak kadar çok ganimet getirmişti. *Haydar Çelebi Ruznâmesi*'nde Selman Reis, 28 Ağustos 1517'de (10 Şaban 923) Kahire'deki Divan'da Yavuz

yelkenli gemi, bir pergende ve bir karavelden oluşan 37 gemilik bir donanma ve 3000'den fazla asker bulunduğu konusunda bk. Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 116.

56 John F. Guilmartin, *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*, Cambridge 2003, s. 26-27.

57 Guilmartin, *Gunpowder and Galleys,* 29. Portekiz kaptanı Lopo Soares, dönüş yolunda Temmuz 1517'de Müslüman Adal Sultanlığının merkezi olan Zeyla limanını yakarak Cidde'nin rövanşını almak istediği anlaşılmaktadır (Serjeant, *The Portuguese off the South Arabian Coast*, s. 17-18).

Sultan Selim tarafından kabul edildi ve padişahın elini öptü.[58] Portekizliler'e karşı Cidde kalesi ve limanı savunmasına dair raporunu Yavuz Sultan Selim'e bizzat sundu. Ancak Selman Reis, Hüseyin Bey'in ölümünden sorumlu tutuluyordu ve üstelik Aden hâkimi Emîr Mircan da Sultan Selim'e bir mektup göndererek Hüseyin Bey ile Selman Reis ve ordularından şikâyet etmişti.[59] Muhtemelen bu şikâyetler sebebiyle Selman Reis Kahire'de hapsedildi. Tarihçi Diyarbekrî, Hayır Bey'in Selman Reis'ten pek hoşlanmadığını, bu yüzden basit bir bahane ile onu kaleye hapsettiğini, halbuki Selman Reis'in salih, dindar, gazi ve mücahid bir kimse olduğu için ona reva görülen muameleden askerin bile çok huzursuz olduğunu, nihayet 21 Şubat 1518'de (10 Safer 924) mahkûm olarak İstanbul'a götürülmek üzere Kahire'den ayrıldığını yazmaktadır.[60] Sanuto'ya göre, önce Kahire'de Hayır Bey'in hapishanesine atıldı ve sonra da zincirli olarak Şubat 1518'de Şam'da bulunan Yavuz Sultan Selim'in yanına gönderildi.[61] Bu durum onun halka zulmettiği konusundaki şikâyetler yüzünden tutuklandığını düşündürmektedir. Ancak Diyarbekrî, Selman Reis'le Yemen seferine katılan ulemadan Köse Muhyiddin'in verdiği bilgiye dayanarak onun "Türk-i sâdık" bir kimse olduğunu zikretmektedir.[62] Padişah, dönüş yolunda iken 8 Mayıs 1518'de (27 Rebiyülahir 924) Mercidâbık'ta toplanan divanda Selman Reis'in İstanbul'a götürülmesi için emir verdi.[63]

Mısır'ın fethiyle Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, Haremeyn'in hâdimi olarak Mekke ve Medine'nin korunmasını üstlenmiş ve bunun gereği olarak Portekizlileri bölgeden uzaklaştırmak üzere ortak hareket etmek amacıyla Gücerat Sultanı Muzaffer Şah'a Yemen ve Sevakin dahil bütün Arap topraklarını fethettiğini ve Portekizlileri Hindistan'dan çıkarmaya karar verdiğini bildirmişti. Bu sebeple derhal Süveyş'te mevcut donanmaya ek olarak yeni bir donanmanın yapımını emretti.[64]

58 Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, I, 491.

59 Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-nahr*, s. 32.

60 Diyarbekrî, *Nevâdirü't-tevârîh*, 180a.

61 P. M. L. Sebastian, *Turkish Prosopography in the Diarii of Marino Sanuto*, 1496-1517, Doktora Tezi, 1988, University of London, I, 465-466.

62 *Nevâdirü't-Tevârîh*, 180b.

63 Haydar Çelebi, I, 491, 498.

64 İnalcık, *age.*, s. 382.

Kızıldeniz'deki hareketlilik birkaç Portekiz gemisinin tüccarların yolunu kestiği, acilen bir askerî birlik gönderilmesini isteyen Haziran 1518 (Cemaziyelahir 924) tarihli Şerif Berekât'tan gelen haberlerle yeniden alevlendi. Ancak Selman Reis'ten sonra bir süre için Süveyş'te yeterli tedbir alınamadığı anlaşılmaktadır. Portekizlilerin aniden Cidde'ye saldırmasından çekinildiği için Cidde Limanını korumak üzere 250 kişilik bir askerî birlik gönderildi.[65]

Selman Reis 1519'da İstanbul'da bulunduğu sırada Kızıldeniz'de alınması gereken tedbirler konusunda bazı telkinlerde bulunmuş ve Portekiz tehlikesine karşı otuz kadırga ve birkaç barçadan oluşan bir donanma hazırlamayı taahhüt ederek daha sonraki senelerde yeniden Süveyş kapudanlığına getirilmeyi ve Yemen'e yeniden sefer düzenlemeyi başarmıştı.[66]

Selman Reis, Portekiz'e karşı Cidde'yi savunmakla bir süredir bölgede yaşanan Portekiz tehdidini esas itibariyle Kızıldeniz'in dışına çıkarmış oldu ve daha sonraki deniz seferleri Hindistan'a yöneldi. Osmanlıların amacı Arap yarımadasını güney cephesinden ve Basra Körfezi'ni giriş noktasından itibaren güvenlik çemberine almaktı. Sonraki seferlerde bunu büyük ölçüde gerçekleştiren Osmanlılar karşısında Portekiz de dikkatini sadece ticaret yollarına çevirmeye ve bunu Afrika'yı dolaşarak yapmaya mecbur kaldı.

65 İbn İyâs, *age.*, V, 262.

66 Özbaran, *Sınırdaki Osmanlı*, s. 124-125.

Ekler

1517 Tarihli Selman Reis'in İki Raporu

-I-

Gıbbe îrâd-ı kavâfil-i de'avât-ı sâfiyât-ı dürer-bâr ve eser-i inhâ-i revâhil-i de'avât-ı zâkiyât-ı gevher-nisâr mine'l-muhibb'illezî lehü'l-'aczi ve'n-noksân ilâ hidmeti men efdalü'l-verâ ve eşrefü'l-insân el-mu'arrâ 'ani'l-kudûrâti'n-nefsâniyye ve'n-nisyân a'nî bihî mâ-zâle ravdatu ömrihî müzeyyeneten bi-zîneti'l-kemâlâti'l-kudsiyye ve mâ-beriha vücûduhû nıükemmelen bi'l-kemâlâti'l-ünsiyye eğer bahr-i ihsândan katre-i şefakat dirîğ etmeyüp bu muhibb-i kadîmin ve muhtass-ı müstakîmin hâlinden bir zerre istifsâr ve bir zerre istihbâr olunursa bi-hamdillahi ve'l-minne devâm-ı devlet du'âsına ve ziyâd-ı rif'at senâsına ânâe'l-leyl ve etrâfe'n-nehâr meşgūl mülâhaza olunup sizlerden recâ olunan oldur kim eğer nisyânda komayup ferâmûş kılmayasız ve ba'dehû hazretinüze arza varan oldur kim devletlü Hudâvendigâr hazretlerinin biz bende-i bî-mikdârlarına hükm-i hümâyûn-ı şerîfleri vusûl bulup be-ta'cîl hizmetime erişesin buyurulmuş imdi bu çâkerî-i sâ'î ve bende-i dâ'î dahi matlab-ı a'lâ ve maksad-ı aksâ hâk-i pâk-i pây-i ehemm murâd edinüp [emr-i] hümâyûn-ı şerîfe imtisâl gösterüp bizden akdem Süleyman Re'îs nâm kimseyi âsitân-ı devlete irsâl edüp ne vechile i'lâm-ı hâl edüp ve anun akabince biz dahi mübârek Rebî'ülevvel ayının yigirmi birinci günü] çıkmak üzerineydük bir Arab bender-i Cidde'ye bir merse[67] yerden gelüp şöyle haber verdi kim dünkü gün ikindi vaktinde otuz iki pâre gemi gelüp merseye[68] girmek dilediler ahşam erişüp [kenârı] tutabildiler gerü engine girdiler deyüp haber verdiler ve bundan evvel Türkî Yûsuf nâm kimse dahi kırk beş pâre yaraklı gemileri vardır azmleri bu cihetedür demişdi ve ikinci gün yalı üzerinde olan yerlerden Şerif Berekât'a dahi evvelki habere mutâbık kâğıd gönderüp bu kadar gemi gördük deyü i'lâm eylemişler ve Şerîf bu haberleri işidüp ehlin ve ıyâlin Cidde'den kaçırup taşra çıkardı kendünün dahi gözü yüce dağ başlarındadır hareketi eyü değil ve devletlü Hudâvendigârun [emr-i] hümâyûn-ı şerîfinde Emîr-i Mekke'ye ve karındaşına ve Cidde-i ma'mûriyye beğine ve sâyir anda olan kimesnelere hükümler gönderilmişdir deyü emr olunmuşdı ol hükümler zuhûra gelmedi.

67 "Fersah" olmalı.

68 "Mersâ" manasına.

[Emr-i] hümâyûn-ı şerîf Şerîf'e vâsıl olduğu gibi Hüseyin beği tutup cemi' mâlın alup kendüyi denize gark eyledi ve bu cümleden kimseye hükümlerin göstermedi ve Medîne beğinden iki bin eşref aldı ve dahi niçe kimseleri tutdı kiminden bin ve kiminden beş yüz eşreflerin aldı el-hâsıl gözüken ahvâli bi-gayr-i tarîkdir ve cemî' halk devletlü Hudâvendigâr eyyâmında emn ü emân olup ve âdillik ola derlerdi ve bu zulümde ol kadar te'addî eyleyüp ve te'âruz kıldı kim Müslümanlık dâd [u] feryâd edüp bizden mu'âvenet dilediler ben dahi kendüye söyledüm ki devletlü Pâdişâhımız bu zulmü istemez ve Kânûn-i Osmânî bunu götürmez evvelki zaman gitmişdir dedüm bu söz hatırına güç gelüp artuk eksük zebân-dırâzlık eyledi ve ba'dehû şimdi bizümle bunda kuldan ve levendden ve magâribden altı yüz mikdarı kimsemüz vardır ve dahi ma'lûm ola kim bu yerün hâli gâyet mükedderdür evvel bu melâ'în kâfir gelmezden önerdi?? buğdayın tümeni yirmi eşrefîye satulurdı bu haber gelicek ol gün otuza ve yarındası kırka çıkdı gün güne üzerine çıkmakdadır halkın dilinde budur kim yüze çıkarurlar ve dahi hikmetillâh şöyle vâki oldu kim gelüp bendere gireceği gün muhâlif rüzgâr esüp dinmedüği ecilden gelüp girebilmedi ve ammâ gözümüz ve kulağumuz denizdedir kim lâbüd ya bugüne veya yarın umaruz ve dahi Yemen cânibinden kâğıd gönderüp kırk beş pâre gemiyle kâfir Bâb-ı Mendeb'e gelüp on üç pâre gemisin anda koyup kale bünyâdına başladı ve bâki gemisiyle Kemeran'a vardı anda durmayı mukarrer edüp ve andan Cidde'ye varmasın kasd eylemişler deyüp i'lâm eylemişler bâkî fermân devletlü Hudâvendigâr hazretlerinündür ve bu hâl (i) bu diyârın ehl (i) böyle göricek ekâbiri ve esâgiri cem olup üş kâfir bunda geldi sen kande gidersin eğer gidsen bunda onlara mukâvemet ider kimse yokdur memleket harâba verüp senün gitdügüne biz dahi ve devletlü Hondgâr hazretleri dahi ve cemî' dünyâda işiden dahi râzî olmadığı ecilden bu cümlenün ittifâkı ve re'yiyle varmakdan te'hîr olunup tekrar Bâyezîd Re'îs nâm kimseyi âsitân-i devlete gönderüp hâlimiz i'lâm eyledük her ne kim maksûd ve murâddur hâmil-i varaka-i du'â ve nâkil-i sahîfe-i senâdan teftîş ve tefahhus oluna bâkî devâm-ı devlet-i sermedi bâd ilâ ra'ûfün b'il-'ibâd ve'l memlûk.

Târih fi sene 923 ve fi Rebî'ilevvel 25.

(Der-kenâr)

Ve bu kâğıdı kâfir üş bugün ve yarın gelüyorken yazmışduk Rebi'ülevvel ayının yigirmi altıncı gün otuz pâre gemiyle gelüp Bender-i Cidde'ye lenger kodu altısı kadırga ve ikisi kayık ve bâkîsi barça ve dört pâre gemi dahi evvel geldüği gün yakdı biri şâhî ve biri Türk Yusuf'un ve biri Hüseyin beğün ve biri Aden önünde alınan hamsîn ve dört gün benderde oturdu biz dahi Pâdişâhımız devletinde elden geldüğü kadar cidd ü cehd edüp taşra çıkartmayup üzerine top sepüp harekete mecâl komayup kaçırup benderden çıkarduk bilmezüz kim varup gider veyahud oturur ve yohsa gene döner gelür ve içlerinden bir kimse mahbûs imiş kaça gelüp şöyle haber verdikim kâfir Hind'den Aden kasdına gelmişdi sâhibü'l-Aden zâd u zevâde verüp demiş kim Cidde hâlî yatur var evvel Cidde'yi al ve andan sonra gel biz senün hâzırun deyüp kendülere dört kılağuz verüp bunda göndermiş.

TSMA, E. 8337 (E. 858/93).

-II-

Âsitân-ı gerdûn-iktidâra kemterîn-i bende-i bî-mikdârlarından arza varan oldur kim devletlü Hüdâvendigâr hazretlerinden -edâmellâhu devletehû- hükm-i hümâyûn-ı şerîfleri vüsûl bulup be-ta'cîl hizmetüme erişesin buyurulmuş bu nidâyı gûş edüp hemân matlab-ı a'lâ ve maksad-ı aksâ[yı] hâk-i pâk-i pâ-yı şerîf kılup emr-i pâdişâhîye imtisâl gösterüp bizden akdem Süleyman Reis nâm kimseyi devlet eşiğine irsâl edüp her vechile hâlimiz i'lâm edüp ve anın akabince biz dahi gitmek ardınca idük uş kâfir geldi yetişdi filün yerde filan yerde gördük dedikleri ecilden bu diyârın ekâbiri ve esâgırı cem' olup bizi gitmekden men' eylediler biz dahi bu ıztırab üzerinde iken mübârek Rebî'ülevvel ayının yigirmi altıncı günü kâfir-i melâ'în otuz pâre gemi ile gelüp Bender-i Cidde'ye lenger bırakdı altısı kadırga ikisi kayık ve ve bakîsi barça ve dahi benderde dört pâre gemi yakdı evvel geldiği gün birisi şâhî ve biri Yusuf Türkî ve biri Hüseyin Beğ'in kalyonu ve biri Aden önünde alınan hamsîn ve dört gün benderde oturdu Hondgâr devletinde elden geldiği kadar cân ü dille hizmet bâbında taksîrlik etmeyüp hezâr dürlü cidd ü cehd edüp bendere çıkarmayup üzerine top sepüp harekete mecâl komayup kaçırup benderden çıkarduk ve ammâ bilmezüz kim çıkup gider mi yohsa taşrada durur mu ve yohsa döner gelir mi ve dahi anların içinden bir Hindî Müslüman kimse kaçup

geldi şöyle haber verdi kim kâfir Hind'den gelişde Aden üzerine geldi ve ammâ Aden sâhibi kendülere zâd ü zevâde verüp demiş kim Cidde şimdi hâlîdir var evvel Cidde'yi al ve andan sonra gel biz hazıruk deyüp kendülere dört kılağuz verüp Cidde'ye göndermişler ve Şerif Berakât dahi kâfirin gelişin böyle görüp etrâf u cevânibe haberler gönderüp ziyâde himmet gösterüp mübâlağa asker cem eyleyüp hizmetde taksîrlik kılmadı ve dahi gördük kim kaziyye bunun gibi oldu bender hâlî kalmasun ve memleket dağılup gitmesün Hazret-i âliden cevâb gelince mazbût u merbût olsun deyüp Tomanbay eşrefin beş bin altunun vardı anı bunda olanlara cemeke verdük ve inşâallah gene denizden yarar yoldaş Bayezîd Reis nâm kimseyi âsitân-ı devlete gönderilse gerek her ne kim maksûd u murâddır anlardan teftîş ü tefahhus oluna ve dahi kâfir taşra çıkdıkdan sonra bir balıkçı balık avlarken bir kâfir sandalı gelüp uzak yerden gel şu kağıdı alup var kaptanınıza ilet demiş balıkçı korkmuş varmamış bir gönder diküp ucuna bir kağıd bağlayup dönüp gitmiş ve bu balıkçı ol kağıdı alup bize getürdü okuyup gördük ve ol kağıd-ı mezkûr Bayezid'le göndeririz ve her ne vechile olursa bir habere muntazırız. Bâkî devâm-ı devlet sermedî bâd. İnnehû raûfün bi'l-ıbâd. Târîh fî sene 923 ve fî âhırı yevm-i Rebî'ilevvel.

TSMA, E. 5902 (E. 750/82).

Kaynaklar

Abdullah b. Muhammed b. Ahmed Bâ Sencele, *Târîhu'ş-Şihr: el-ʿİkdü's-Semînü'l-Fâhir fî Târîhi'l-Karni'l-ʿÂşir,* nşr. Abdullah Muhammed el-Habeşî, San'a 1428/2007.

Abdullah Tayyib Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-naḥr fî vefeyâti aʿyâni'd-dehr: Political History of the Yemen at the Beginning of the 16th Century,* nşr. ve çev. L. O. Schuman, Amsterdam 1961.

Âlî, *Ahbârü'l-Yemânî*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, no. 886, vo. 4b.

Bacque-Grammont, J-L. - Krœll, A., *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge, l'Affaire de Djedda en 1517*, Le Caire 1988.

Bostan, İdris, "Kemal Reis", *DİA*, C 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 227.

Bostan, İdris, "Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: 16. Yüzyılda Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri", *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul 2021, s. 127-137.

Bostan, İdris, "Selman Reis", *DİA*, C 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 444-446.

Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme (IX. ve X. Cilt)*, İndeksli Tıpkıbasım, C 5, yay. haz. S. A. Kahraman, Ankara 2013, vr. 155a.

Guilmartin, John F., *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*, Cambridge 2003.

İbn İyâs, *Bedâyiu'z-zuhûr* fî *vekâyi'-i'd-duhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1982/1402, IV.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Miotto, Marco, "Le Navi del Soldano e le Speranze di Venezia", *History Studies*, C 3/2, 2011, s. 304-307.

Mughul, Yakub, "Portekizlilerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", *Belgeler*, II/3-4, Ankara 1965.

Newitt, Malyn, *A History of Portuguese Overseas Expansion, 1400-1668*, New York 2005.

Özbaran, Salih, *Ottoman Expansion Towards the Indian Oceanin the 16th Century*, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2009.

Özbaran, Salih, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yay., İstanbul 2004.

P. M. L. Sebastian, Turkish Prosopography in the Diarii of Marino Sanuto, 1496-1517, Doktora Tezi, 1988, University of London.

Serjeant, R. B., *The Portuguese off the South Arabian Coast*, Oxford 1963.

Tekindağ, Ş., "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arîzası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9, Haziran 1968, s. 77-80.